

Conceptexamenprogramma film havo

Versie 1

September 2026

Verantwoording

2026 SLO, Amersfoort

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteur

SLO

Informatie

SLO

Postbus 502, 3800 AM Amersfoort

Telefoon (033) 4840 840

Internet: www.slo.nl

E-mail: info@slo.nl

AN 3.8055.035

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
Leeswijzer	4
Meer informatie	4
2. Karakteristiek	5
Kenmerken van de kunst- en cultuurvakken	5
Kenmerken van het vak film	5
Film als schoolvak	6
Film in de schoolsoorten	7
Vmbo	7
Havo	8
Vwo	8
3. Raamwerk van (sub)domeinen	9
4. Eindtermen	10
Domein A Artistiek creatief vermogen	10
Domein B Maken en betekenis geven	14
Subdomein B1 Creëren	14
Subdomein B2 Vakvaardigheid	17
Domein C Meemaken en betekenis geven	21
Subdomein C1 Vaktheorie	21
Subdomein C2 Film en kunsten in contexten	24
Domein D Vraagstukken	27
Bijlage - Begrippenlijst	31

1. Inleiding

Voor je ligt het conceptexamenprogramma film voor het havo. De afgelopen twee jaar heeft de vakvernieuwingscommissie kunst en cultuur dit conceptexamenprogramma ontwikkeld – tegelijkertijd en in samenhang met de andere conceptexamenprogramma's kunst en cultuur voor alle schoolsoorten en leerwegen. SLO voert in opdracht van het ministerie van OCW regie over de actualisatie van het gehele curriculum.

Op basis van dit conceptexamenprogramma ontwikkelt het College voor Toetsen en Examens (CvTE) een conceptsyllabus voor de inhouden die aan het centraal examen zijn toegewezen. SLO zal alle conceptexamenprogramma's en -syllabi beproeven in de onderwijspraktijk. De feedback die wordt opgehaald bij leerlingen, leraren en andere betrokkenen wordt gewogen en waar nodig worden de conceptexamenprogramma's en de conceptsyllabi aangescherpt. Daarna worden de documenten vastgesteld door het ministerie van OCW. Vanaf dat moment kunnen de definitieve examenprogramma's en de syllabi geïmplementeerd worden.

Leeswijzer

Dit conceptexamenprogramma begint met een karakteristiek, waarin de visie op film havo en de positie van het vak in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs staat beschreven. Daarna volgt het raamwerk: een schematische weergave van de inhouden per domein of subdomein en een verdeling van inhouden over school- en centraal examen. Daarna volgen de eindtermen. Per eindterm is een doelzin, uitwerking ('Het gaat hierbij om') en een illustratie ('Te denken valt aan') opgenomen. Tot slot staat in de bijlage de begrippenlijst.

Meer informatie

Meer informatie over de inhoudelijke keuzes en de inrichting van het proces vind je in het toelichtingsdocument conceptexamenprogramma's kunst en cultuur voor vmbo, havo en vwo (Meijman, Van Veen & Warmer, 2026).

Alle informatie over de totstandkoming, de opzet, werkwijze en inhoud van de conceptexamenprogramma's is te vinden op:

www.actualisatie-examenprogrammas.nl/kunst-cultuur.

2. Karakteristiek

Kenmerken van de kunst- en cultuurvakken

De kunst- en cultuurvakken laten leerlingen onderzoeken welke rol kunst en cultuur spelen in hun eigen leven en in de samenleving. Door te kijken, luisteren, maken, ervaren en onderzoeken ontdekken leerlingen de betekenissen die mensen eraan geven. Kunst en cultuur veranderen constant en zijn dynamisch. In de kunst- en cultuurvakken worden leerlingen uitgenodigd om open te kijken en na te denken over mogelijke betekenissen zonder direct te oordelen. Verwondering, nieuwsgierigheid en persoonlijke ervaringen vormen de basis voor onderzoek en reflectie. Door kunst en cultuur te benaderen vanuit de eigen omgeving en transculturaliteit, leren leerlingen dat verschillende interpretaties naast elkaar kunnen bestaan en leren ze zich te verhouden tot verschillende oordelen en meningen. Zo worden ze zich bewust van hun eigen positie in een voortdurend veranderende wereld.

Het vakkencluster kunst en cultuur omvat de vakken beeldend, dans, film, muziek, theater en culturele kunstzinnige vorming (CKV). Ieder vak kent het proces van kunst en cultuur bevragen en interpretaties onderzoeken; om op eigen wijze te reageren op ervaringen en maatschappelijke gebeurtenissen. Leerlingen ontdekken dat kunstvormen elkaar beïnvloeden en versterken. Ze onderzoeken kruisbestuivingen tussen bijvoorbeeld traditionele en innovatieve technieken. Zo krijgen ze inzicht in hoe nieuwe disciplines en kunstuitingen ontstaan.

De kunst- en cultuurvakken dragen bij aan een brede culturele, creatieve en persoonlijke ontwikkeling waarbij leerlingen zich bewust worden van hun verborgen kennisbronnen en hun voorkeuren ontdekken. Daarnaast ervaren ze dat ze behalve als consument zelf ook als maker, uitvoerder, producent of ondersteuner in en buiten de creatieve sector actief kunnen zijn.

Kenmerken van het vak film

In het vak film vertellen leerlingen op artistieke wijze verhalen en ervaringen met audiovisuele middelen. Zij onderzoeken en verbeelden de wereld door persoonlijke, maatschappelijke en culturele thema's, vanuit verschillende perspectieven. Film nodigt uit tot reflectie op hoe deze filmwereld geconstrueerd is en zich verhoudt tot de wereld die we kennen.

Het vak film omvat alle audiovisuele uitingen: van een korte documentaire over het dagelijks leven, een klassieke Hollywoodfilm, een videoclip, tot een open-

world game. Door keuzes in beeld, geluid, montage en een narratieve structuur leren leerlingen hoe audiovisuele middelen betekenis oproepen en sturen. Film beïnvloedt de beleving van tijd en werkelijkheid en biedt de mogelijkheid verleden en toekomst te verbinden.

In het maakproces onderzoeken leerlingen een concept door individueel of gezamenlijk te werken in een iteratief proces. Zij leren doelgerichte keuzes te maken in vorm, stijl, perspectief en werkwijze en passen narratieve en audiovisuele middelen toe om een beoogde werking te realiseren. Experimenteren, plannen, creëren en reflecteren zijn hierbij onlosmakelijk met elkaar verbonden. In een collectief proces maken leerlingen kennis met verschillende rollen en taken en ervaren hoe artistieke en uitvoerende bijdragen elkaar wederzijds beïnvloeden.

Vaktheoretische verdieping vindt plaats in samenhang met het maken. Leerlingen bestuderen en benutten filmische middelen zoals verteltechnieken, cinematografie, spel, montage en geluidsontwerp en relateren deze aan vormen, genres, stijlen en tradities binnen film en audiovisuele media. En ze leren hoe technische, en technologische ontwikkelingen het vak beïnvloeden. Zij onderzoeken hoe keuzes in vormgeving samenhangen met inhoud, functie en betekenis, en hoe film zich verhoudt tot bredere culturele en maatschappelijke ontwikkelingen. In het tonen en delen van eigen werk communiceren leerlingen over hun intenties, keuzes en inzichten, en verhouden zij zich tot publiek en context. Door film te beschouwen, analyseren en interpreteren in relatie tot diverse kunst- en cultuuruitingen, ontdekken leerlingen hoe betekenis en waardering veranderen in verschillende tijden, culturen en door transculturele processen. Ze vergelijken perspectieven, herkennen patronen en reflecteren op de werking van verschillende artistieke keuzes.

Film als schoolvak

Afhankelijk van het aanbod van de school kan een leerling vmbo-gl/tl, havo en vwo zich specialiseren in een of meerdere kunstvakken. Het gaat hierbij om beeldend, dans, film, muziek of theater. Voor havo- en vwo-leerlingen gaat dat om het profielkeuzevak in het profiel cultuur en maatschappij. Daarnaast kunnen havo- en vwo-leerlingen kiezen voor een keuze-examenvak in het vrije deel.

In de bovenbouw bouwen leerlingen voort op de kennis en vaardigheden uit de onderbouw, waarin zij hun artistiek-creatief vermogen hebben ontwikkeld door kunst maken en meemaken en daarmee een basis hebben gelegd voor cultureel bewustzijn.

Film stimuleert een andere manier van kijken naar en interpreteren van de wereld dan andere vakken. Samen met digitale geletterdheid, burgerschap, Nederlands, maatschappijvakken en natuurwetenschappelijke vakken onderzoeken leerlingen hoe mensen betekenis geven aan hun omgeving. Daarbij gebruiken zij hun verbeelding, creativiteit en onderzoekende houding. Burgerschap en film bieden ieder een eigen invalshoek om leerlingen te laten nadenken over actuele en maatschappelijke vraagstukken en over de betekenis van kunst en cultuur in een democratische samenleving. Digitale geletterdheid en film versterken elkaar bij het onderzoeken en maken van beelden en media. Leerlingen ontdekken hoe beelden en media betekenis geven, patronen versterken en nieuwe perspectieven zichtbaar kunnen maken. Bij Nederlands en film leren leerlingen ervaringen, waarnemingen en ideeën onder woorden te brengen, te interpreteren en met anderen erover te praten. Met de maatschappijvakken wordt de belangstelling voor sociale, culturele en maatschappelijke ontwikkelingen gedeeld en hoe mensen samenleven, keuzes maken en gebeurtenissen verschillend interpreteren. Met de natuurwetenschappelijke vakken deelt film een onderzoekende houding, waarin observatie, analyse, experiment, reflectie en het afwegen van verschillende mogelijkheden centraal staan.

Film in de schoolsoorten

In het schoolvak film verbinden leerlingen de praktijk met de theorie en leren zo de 'taal' van het kunstvak. Iedere leerling, ongeacht schoolsoort, krijgt de ruimte zich als maker en deelnemer te ontwikkelen en deel te nemen aan kunst en cultuur. Door verder ook aan te sluiten bij ieders unieke culturele achtergrond, die voortkomt uit ervaringen, interesses en referentiekader, krijgen alle leerlingen de kans om hun artistiek-creatief vermogen op een persoonlijke en betekenisvolle manier te ontwikkelen.

Naarmate leerlingen ouder worden of levenservaringen opdoen, breidt hun referentiekader zich uit, wat bijdraagt aan de diepgang en complexiteit van hun artistieke proces. Het vak film houdt rekening met deze variaties en geeft ruimte aan de docent om in te spelen op de persoonlijke ontwikkeling van elke leerling.

Vmbo

De leerling onderzoekt de verandering van kunst door contact tussen culturen, net als leerlingen havo en vwo. De leerling interpreteert, verklaart verschillen en onderzoekt betekenisvorming vanuit de eigen discipline, omdat het examenprogramma in twee jaar wordt doorlopen.

Havo

Voor de havo is er meer diepgang op het gebied van het vergelijken van kennis vanuit de vaktheorie en het verklaren van vormgevingselementen en de werking daarvan. De leerling interpreteert, verklaart verschillen en onderzoekt betekenisvorming van alle kunstdisciplines in situaties van culturele interactie. Zo kunnen leerlingen vakvaardigheid en vaktheorie breder en meer verdiepend inzetten bij het creëren van kunst.

Vwo

De vwo-leerling verdiept en verbreedt analytische vakvaardigheden ten opzichte van de vmbo- en havoleerling. Door de werking van artistieke keuzes te beoordelen wordt het creëren verdiept. Er is meer tijd om een divers aanbod van kunstuitingen te analyseren, beoordelen en verklaren. Ook is er meer tijd voor het onderzoeken van de veranderingen en meervoudigheid van betekenissen in situaties van culturele interactie.

3. Raamwerk van (sub)domeinen

Hieronder vind je het raamwerk van film, geordend naar domeinen en subdomeinen. Daarbij is een verdeling gemaakt van inhoud over het schoolexamen (SE) en centraal examen (CE).

Onderstaande SE-CE-verdeling is de basis voor het ontwikkelen van de conceptsyllabus en gericht op invoering van het examenprogramma op korte termijn (2-5 jaar).

Domeinindeling	Titel (sub)domein	Toewijzing	
		SE	CE
Domein A	Artistiek creatief vermogen	x	x
Domein B	Maken en betekenis geven		
Subdomein B1	Creëren		x
Subdomein B2	Vakvaardigheid	x	
Domein C	Meemaken en betekenis geven		
Subdomein C1	Vaktheorie	x	
Subdomein C2	Film en kunsten in contexten		x
Domein D	Vraagstukken		x

4. Eindtermen

Domein A Artistiek creatief vermogen

Eindterm 1

**De leerling doet affectieve ervaringen op in maken en meemaken.
(E)**

Het gaat hierbij om:

- deelnemen aan artistieke activiteiten als maker en als publiek;
- ervaringen opdoen in momenten van verwondering, fascinatie en twijfel in maken en meemaken;
- verkennen van persoonlijke indrukken, gevoelens en associaties die deze ervaringen kunnen oproepen;
- reflecteren op deze ervaringen en daaraan betekenis geven in relatie tot zichzelf en de sociale, maatschappelijke en artistieke context.

Te denken valt aan:

- ervaringen beschrijven waarbij meerduidigheid, spanning of vervreemding aanleiding geven tot nieuwe inzichten;
- in een digitaal portfolio beeld- en geluidselementen verzamelen die samen een bepaalde fascinatie oproepen;
- aan de hand van een aantal voorbeelden aangeven welk gevoel of welke emotie bewegend beeld kan overbrengen;
- in dialoog uitwisselen hoe kunstuitingen van professionele makers jouw bestaande opvattingen, waarden en perspectieven bevragen, en beschrijven welke confrontaties dit oplevert;
- ervaringen uitwisselen waarin betekenis ontstaat in de wisselwerking tussen kunstwerk, beschouwer, maker en context.

Eindterm 2

De leerling gebruikt audiovisuele mogelijkheden en experimenteert met filmische ideeën. (H)

Het gaat hierbij om:

- gebruiken van indrukken, ervaringen, voorbeelden uit diverse genres, tradities en filmpraktijken als inspiratie;
- experimenteren met bestaand werk en verschillende materialen, technieken, werkwijzen en rollen;
- gebruiken van toeval, intuïtie en verbeeldingskracht en onverwachte uitkomsten in het werkproces;
- bespreken van filmische ideeën met anderen.

Te denken valt aan:

- vanuit intuïtie, in één take en zonder uitgewerkt scenario een scene filmen;
- verschillende animatietechnieken zoals cut-out en stop-motion uitproberen;
- transformeren van een bestaande scene door bijvoorbeeld het einde of het genre te veranderen;
- een onverwachte gebeurtenis, bijvoorbeeld op de filmlocatie, verwerken in een scene;
- beoordelen van experimenten van hetzelfde idee en benoemen welke keuzes het best passen bij functie en context.

Eindterm 3

De leerling analyseert en toont aan hoe eigen betekenisgeving ontstaat, verandert en zich ontwikkelt. (B)

Het gaat hierbij om:

- vergelijken van de eigen betekenis met die van anderen en uitleggen waardoor verschillen ontstaan;
- afleiden van de boogde betekenis van de maker aan de hand van bronnen;
- onderbouwen van eigen betekenisgeving op basis van een analyse;
- uitleggen wat van invloed is op de eigen betekenisgeving tijdens het maken en meemaken van film en andere kunsten.

Te denken valt aan:

- verschillen kunnen duiden in betekenisgeving tussen eigen interpretatie en die van klasgenoten, makers of publiek;
- aan de hand van een filmanalyse benoemen en uitleggen welk aspect zoals geluid of camerabeweging de betekenisgeving beïnvloedt;
- via een klassengesprek vergelijken hoe anderen hetzelfde of soortgelijk beeldmateriaal anders monteren en dus een andere betekenis geven;
- het bijstellen van beeld, geluid of montage omdat er gaandeweg het proces andere of meer gevoelens bij het onderwerp zijn ontstaan;
- verandering in betekenis wanneer er met klasgenoten gekeken wordt naar elkaars proces en werk.

Eindterm 4**De leerling gebruikt ervaringen, interesses en kwaliteiten bij de eigen oriëntatie op loopbaanontwikkeling. (E)**

Het gaat hierbij om:

- verkennen van de rol van vakspecifieke kennis en vaardigheden in de samenleving;
- oriënteren op sectoren, beroepen en vervolgopleidingen waarin kennis en vaardigheden van het schoolvak film een rol kunnen spelen;
- deelnemen aan activiteiten die bijdragen aan het verkennen van interesses, kwaliteiten en mogelijkheden;
- reflecteren op opgedane ervaringen, als dat relevant is voor de eigen oriëntatie op studie en beroep.

Te denken valt aan:

- tijdens het iteratief proces onderzoeken waar je blij van wordt en waar je energie van krijgt;
- waar, wanneer en hoe kunnen de kunsten een rol spelen in het openbare leven en waar zijn verschillen;
- voor wie zijn de kunsten belangrijk en in welke verschijningsvormen;
- wat wordt er bedoeld met creatieve beroepen en hoe kan creativiteit ook in onverwachte beroepen een rol spelen.

Domein B Maken en betekenis geven

Subdomein B1 Creëren

Eindterm 5

De leerling creëert audiovisueel werk vanuit betekenisvolle uitgangspunten waarin samenhang tussen inhoud en vormgeving leidt tot zeggingskracht. (B)

Het gaat hierbij om:

- maken van een audiovisueel, multidisciplinair, interdisciplinair of transdisciplinair product;
- afstemmen van audiovisuele vormgeving op de uitgangspunten;
- realiseren van samenhangend geheel waarin filmische keuzes de artistieke intentie zichtbaar maken;
- toepassen van technische kwaliteit van ingezette materialen en technieken in het werk passend bij de mogelijkheden van de leerling;
- afstemmen van een presentatievorm en gebruikte media op artistieke intentie en presentatiecontext.

Te denken valt aan:

- een persoonlijke ervaring, observatie of maatschappelijke kwestie vertalen naar audiovisueel werk, waarbij inhoud en audiovisuele vormgeving samen de gekozen uitgangspunten zichtbaar maken;
- binnen een vraagstuk worden verschillende werken beschouwd en bevraagd. Vanuit die inspiratie maakt de leerling schetsen voor onderwerp en vormgeving van eigen werk;
- film combineren met bijvoorbeeld performance, fotografie en tekst, waarbij de verschillende disciplines een samenhangend geheel vormen en de gekozen betekenis versterken;
- audiovisueel werk combineren met bijvoorbeeld muziek, performance, fotografie, tekst, waarbij de verschillende disciplines een samenhangend geheel vormen en de gekozen betekenis versterken.

Eindterm 6

De leerling formuleert uitgangspunten gedurende het maakproces die richting geven aan betekenisvolle en samenhangende audiovisuele keuzes. (B)

Het gaat hierbij om:

- gebruiken van een vraagstuk indrukken, ervaringen en voorbeelden als bron voor het formuleren van artistieke uitgangspunten;
- verkennen van mogelijke aanleidingen en hoe deze het werk verbinden met een bredere context;
- verwoorden van een globale artistieke intentie;
- kiezen van een passende werkwijze en doelgroep.

Te denken valt aan:

- vanuit een vraagstuk zoals macht en representatie onderzoeken wat de eigen fascinatie is en hoe deze fascinatie kan worden ingezet in het audiovisuele werk;
- bij het formuleren van uitgangspunten hebben leerlingen gekeken naar verschillende genres vanuit diverse culturen om inspiratie op te doen zoals horror, komedie, anime, videoclip of reclame;
- een autonoom werk maken op basis van een zelfgeschreven gedicht;
- een toegepast werk maken in de vorm van een reclame;
- een sociaal artistiek werk maken vanuit maatschappelijk engagement.

Eindterm 7**De leerling evalueert en onderbouwt gemaakte keuzes in een iteratief maakproces. (B)**

Het gaat hierbij om:

- verzamelen en tonen van tussenproducten en proefopnamen;
- evalueren hoe gemaakte keuzes aansluiten bij de gestelde uitgangspunten en artistieke voorkeuren;
- bijstellen van handelen en werkwijze op basis van ervaringen, reflectie en feedback;
- onderbouwen van gemaakte keuzes met passende theoretische begrippen.

Te denken valt aan:

- proefopnamen of verschillende versies van een ruwe montage vergelijken, en toelichten welke keuzes worden behouden, aangepast of verworpen;
- feedback uit een tussentijdse vertoning in een volgende versie verwerken en uitleggen wat hierdoor aan het audiovisuele werk is veranderd;
- keuzes op het gebied van kadrering, camerabeweging, spel, licht, geluid of montage bijstellen op basis van eigen bevindingen en reacties van anderen;
- procesonderdelen zoals storyboard, proefopnamen en screenshots van de montage (digitaal) verzamelen, om zo een ontwikkeling van idee naar eindresultaat zichtbaar te maken;
- bloopers vieren.

Subdomein B2 Vakvaardigheid

Eindterm 8

De leerling doet ervaring op met scenario en regie. (E)

Het gaat hierbij om:

- ervaring opdoen met het schrijven van een verhaal vanuit verschillende verhaaltypen;
- verkennen van verschillende vertelperspectieven, personages in verschillende werelden;
- ervaring opdoen met spanningsopbouw en dramatische werking;
- oriënteren op eigen voorkeuren in scenario en regie;
- verbanden leggen tussen keuzes in scenario en regie en de beoogde zeggingskracht van een film.

Te denken valt aan:

- een schets van een verhaal met een plot waarin duidelijk een opbouw van spanning is te herkennen;
- een idee voor een eerste storyboard waarin regieaanwijzingen te zien zijn;
- eerste gedachten over een bepaald genre, fictie of non-fictie, vanuit een eigen selectie films en audiovisuele media;
- ervaring opdoen met suspense en surprise.

Eindterm 9**De leerling doet ervaring op met het toepassen van filmische middelen. (E)**

Het gaat hierbij om:

- experimenteren met het in beweging brengen van stilstaand beeld;
- ervaring opdoen met mise-en-scène, cinematografie, geluidstechnieken, montagetechnieken en technologische middelen;
- verbanden leggen tussen audiovisuele technieken en vormgevende vaardigheden;
- oriënteren op eigen voorkeuren in filmische middelen;
- reflecteren op materiaal- en techniekekeuzes en de invloed van technologie met betrekking tot zeggingskracht.

Te denken valt aan:

- met verschillende camera's en opnameapparatuur experimenteren;
- bij het monteren van beeld en geluid met digitale montage software werken;
- een situatie vanuit verschillende camerastandpunten filmen;
- in de montage een kleurcorrectie toepassen op een scène die zich in de nacht afspeelt en opslaan als preset in het programma;
- bij de reflectie aangeven wat de invloed is van technologie op het gebruik van filmische middelen: dienen deze middelen alleen het gemak of geven ze ook andere inzichten tijdens het maken.

Eindterm 10

De leerling verkent hoe film en audiovisueel werk in een gezamenlijk proces tot stand komt. (E)

Het gaat hierbij om:

- oriënteren op verschillende rollen en bijdragen binnen een werkproces;
- bijdragen aan verschillende ideeën, perspectieven en invalshoeken in een betekenisgevingproces;
- verkennen hoe reacties van en op medemakers het werkproces beïnvloeden;
- reflecteren op de eigen rol, houding en keuzes tijdens het presenteren.

Te denken valt aan:

- een leerling ondersteunt een ander bij technische handelingen;
- de groep verdeelt taken als regisseur, licht- en geluidstechnicus, montage op basis van ieders kwaliteiten;
- een leerling maakt een decorontwerp en presenteert dit aan medemakers;
- het geven van feedback vanuit verschillende perspectieven, zoals maker of toeschouwer.

Eindterm 11**De leerling doet ervaring op met het presenteren van audiovisueel werk voor publiek. (E)**

Het gaat hierbij om:

- experimenteren met presentatievormen in een context;
- afwegen welk werk past bij de intentie of opdracht;
- ervaring opdoen met interactie met publiek;
- verwoorden hoe presentatiekeuzes bijdragen aan de zeggingskracht.

Te denken valt aan:

- de leerling maakt een inschatting voor wie de film geschikt en minder geschikt is;
- de leerling verkent welk eigen audiovisueel werk of fragment wordt gepresenteerd en licht toe hoe deze keuze past bij de intentie of opdracht;
- de presentatie van eigen werk vindt plaats in een passende context, bijvoorbeeld in de klas, op school, in een buurthuis of via een digitaal platform;
- de vertoningssituatie wordt afgestemd op het werk, bijvoorbeeld door keuzes in scherm, geluid, licht, ruimte, titel of begeleidende tekst;
- reacties van publiek worden verzameld na een vertoning, zodat zichtbaar wordt hoe het werk wordt ervaren of begrepen.

Domein C Meemaken en betekenis geven

Subdomein C1 Vaktheorie

Eindterm 12

De leerling beschrijft en vergelijkt filmische middelen en audiovisuele technieken in audiovisuele werken in vaktaal. (B)

Het gaat hierbij om:

- audiovisuele werken uit diverse mondiale filmpraktijken;
- vergelijken van mise-en-scène, cinematografie, montage en geluid in verschillende werken;
- vergelijken van audiovisuele technieken en productieprocessen;
- beschrijven van genrekenmerken.

Te denken valt aan:

- van één scène of sequentie beschrijft de leerling hoe mise-en-scène, cinematografie, montage en geluid samen zichtbaar en hoorbaar worden ingezet;
- de leerling vergelijkt twee fragmenten uit verschillende filmpraktijken op bijvoorbeeld beeldkader, camerabeweging, montage en geluid;
- binnen een fragment beschrijft de leerling hoe verschillende filmische middelen elkaar opvolgen of met elkaar samenhangen;
- van verschillende fragmenten binnen hetzelfde genre benoemt de leerling overeenkomsten en verschillen in de inzet van filmische middelen;
- bij een fragment uit bijvoorbeeld speelfilm, documentaire, animatie of videoclip gebruikt de leerling passende vaktaal om beeld, geluid, montage en mise-en-scène te beschrijven;
- de framerate van Japanse anime en Amerikaanse Disney-tekenfilms met elkaar vergelijken en benoemen hoe dit verschil de kijkervaring beïnvloedt;
- bij voorbeelden uit live action, animatie of digitale audiovisuele media vergelijkt de leerling welke tradities en conventies herkenbaar zijn.

Eindterm 13

De leerling beschrijft en vergelijkt de samenhang van scenario, narratief en regie in vaktaal. (B)

Het gaat hierbij om:

- audiovisuele werken uit diverse mondiale filmpraktijken;
- beschrijven hoe scenario, narratief en regie samenhangen;
- beschrijven hoe vertelperspectief, personages, volgorde en dramatische werking en dramatische eenheden bijdragen aan verhaalvorming;
- vergelijken van de inzet en samenhang van scenario, narratief en regie in verschillende werken.

Te denken valt aan:

- bij een scène of sequentie beschrijft de leerling hoe verhaal, personages en setting zijn opgebouwd;
- twee fragmenten over een vergelijkbare gebeurtenis worden vergeleken op vertelperspectief, informatieverdeling en scène-opbouw om zelf 'goed te kunnen pikken';
- in een fragment beschrijft de leerling keuzes in scenario en regie;
- bij een scène beschrijft de leerling hoe spel, timing en positionering van personages zijn geregisseerd;
- bij verschillende audiovisuele voorbeelden benoemt de leerling de hoofdpersoon, verteller en perspectief.

Eindterm 14**De leerling vergelijkt en verklaart de filmische werking in vaktaal.
(B)**

Het gaat hierbij om:

- audiovisuele werken uit diverse mondiale filmpraktijken;
- beschrijven welke audiovisuele keuzes bijdragen aan de filmische werking;
- vergelijken van de filmische werking van verschillende audiovisuele werken;
- uitleggen waardoor verschillen in filmische werking ontstaan;
- uitleggen hoe scenario, narratief, regie, audiovisuele technieken en filmische middelen bijdragen aan de filmische werking.

Te denken valt aan:

- bij een scène of sequentie beredeneert de leerling hoe scenario, regie en filmische middelen samen invloed hebben op de kijkervaring;
- in twee fragmenten vergelijkt de leerling hoe verschillen in kadrering, perspectief, ritme, continuïteit of contrast leiden tot een andere werking;
- van een scène legt de leerling uit hoe informatie wordt opgebouwd of achtergehouden en welk effect dit heeft op spanning, verwachting of betrokkenheid;
- bij een fragment beschrijft de leerling hoe keuzes in spel, cameravoering, geluid en montage samen bijdragen aan de manier waarop een personage of situatie wordt ervaren;
- bij audiovisuele voorbeelden uit verschillende filmpraktijken gebruikt de leerling vaktaal om te beredeneren hoe vormgevingsaspecten de kijkervaring sturen.

Subdomein C2 Film en kunsten in contexten

Eindterm 15

De leerling verklaart hoe betekenissen van kunstuitingen samenhangen met context en gebruik in relatie tot een vraagstuk. (B)

Het gaat hierbij om:

- uitleggen van de relatie tussen vorm, context en betekenis;
- uitleggen hoe context en gebruik samenhangen met mogelijke betekenissen;
- gebruiken van bronnen om context en bedoeling van makers te duiden;
- gebruiken van een algemeen begrippenkader.

Te denken valt aan:

- vanuit het vraagstuk macht en representatie: een lesactiviteit waarin leerlingen vanuit film kijken en luisteren naar een inter- of multidisciplinaire kunstuiting, zoals opera of performance en beschrijven hoe daarin machtsverhoudingen zichtbaar worden;
- een werkvorm waarin leerlingen kunstuitingen vergelijken en met behulp van bronnen uitleggen hoe representatie en stereotypering samenhangen met de context;
- verbanden tussen context, gebruik en representatie van macht aangeven aan de hand van een film en een kunstuiting uit een andere discipline;
- verschillen in betekenis van een kunstuiting in uiteenlopende situaties toelichten, bijvoorbeeld in politieke of culturele contexten;
- relaties tussen beeldvorming, stereotypen en maatschappelijke machtsverhoudingen onderbouwen met voorbeelden uit een kunstuiting.

Eindterm 16

De leerling vergelijkt perspectieven op kunstuitingen en verklaart hoe deze tot verschillende interpretaties leiden in relatie tot een vraagstuk. (B)

Het gaat hierbij om:

- vergelijken van perspectieven van makers, uitvoerders en beschouwers;
- onderscheiden van verschillende interpretaties;
- uitleggen hoe perspectieven invloed hebben op betekenis;
- uitleggen van de relatie tussen perspectief en context;
- beredeneren hoe perspectieven samenhangen met een vraagstuk.

Te denken valt aan:

- vanuit het vraagstuk macht en representatie: een lesactiviteit waarin leerlingen verschillende perspectieven onderscheiden, zoals maker, uitvoerder en publiek;
- een werkvorm waarin leerlingen een kunstuiting, zoals een filmfragment of performance, vanuit verschillende rollen bekijken en vergelijken hoe keuzes in vormgeving leiden tot andere interpretaties van representatie;
- vergelijkingen tussen interpretaties van een kunstuiting vanuit verschillende perspectieven van maker, uitvoerder en publiek;
- invloed van perspectieven op de manier waarop personen of groepen zichtbaar worden gemaakt, toelichten aan de hand van voorbeelden;
- uiteenlopende betekenissen van een kunstuiting binnen het vraagstuk macht en representatie beredeneren vanuit verschillende perspectieven.

Eindterm 17

De leerling verklaart hoe betekenis van kunstuitingen verandert in situaties van culturele interactie in relatie tot een vraagstuk. (B)

Het gaat hierbij om:

- beschrijven van invloeden uit verschillende culturele contexten;
- vergelijken van betekenissen in verschillende situaties;
- uitleggen hoe culturele interactie betekenis beïnvloedt;
- uitleggen van de relatie tussen context, uitwisseling en betekenis
- gebruiken van bronnen.

Te denken valt aan:

- vanuit het vraagstuk macht representatie: een lesactiviteit waarin leerlingen onderzoeken hoe invloeden uit verschillende culturen zichtbaar zijn in vorm en betekenis van een kunstuiting;
- een werkvorm waarin leerlingen kunst uit verschillende disciplines vergelijken en beschrijven hoe uitwisseling invloed heeft op representatie en beeldvorming;
- veranderingen in betekenis van een kunstuiting door contact tussen culturen zichtbaar maken aan de hand van voorbeelden;
- invloed van culturele toe-eigening of beïnvloeding op beeldvorming toelichten;
- nieuwe vormen van representatie die ontstaan door culturele uitwisseling in relatie brengen met machtsverhoudingen.

Domein D Vraagstukken

Eindterm 18

De leerling analyseert en interpreteert kunst- en cultuuruitingen waarin macht, representatie en maatschappelijke positie een rol spelen. (B)

Het gaat hierbij om:

- kunst waarin personen, groepen en ideeën zichtbaar of hoorbaar worden gemaakt;
- kunst in relatie tot maatschappelijke en historische situaties waarin machtsverhoudingen een rol spelen;
- kunst die bestaande beelden en verhoudingen bevestigt, bevraagt of ter discussie stelt;
- vergelijken van representaties in verschillende tijden en culturele contexten;
- uitleggen van de relatie tussen kunstuitingen binnen een vraagstuk.

Te denken valt aan:

- kunstuitingen waarin macht en beeldvorming zichtbaar worden gemaakt, bijvoorbeeld installaties, performances of film in relatie tot muziek en media, waarin koloniale geschiedenis, stereotypering en representatie worden bevraagd;
- kunst en cultuuruitingen binnen politieke of maatschappelijke spanningen, zoals protestkunst, film, theater of dans, waarin zichtbaar wordt hoe makers omgaan met vrijheid, censuur en positionering;
- kunstvormen waarin representatie en culturele toe-eigening samenkomen, bijvoorbeeld werk waarin symboliek uit verschillende tradities wordt gebruikt en opnieuw betekenis krijgt binnen de cultuurindustrie;
- een kunstuiting waarin beeld, geluid en performance samenkomen, bijvoorbeeld een filmfragment met scenografie, muziek en spel, waarin zichtbaar wordt hoe representatie en machtsverhoudingen via meerdere kunstvormen tegelijk worden opgebouwd en ervaren.

Eindterm 19

De leerling analyseert en interpreteert kunst- en cultuuruitingen die ontstaan in situaties van culturele ontmoeting, migratie en uitwisseling. (B)

Het gaat hierbij om:

- kunst waarin invloeden uit verschillende tradities samenkomen;
- kunst die ontstaat door verplaatsing van mensen, ideeën en praktijken;
- kunst in relatie tot veranderende maatschappelijke en culturele contexten;
- vergelijken van vormen van verandering en uitwisseling in verschillende situaties;
- uitleggen van de relatie tussen kunstuitingen binnen een vraagstuk.

Te denken valt aan:

- kunstvormen die ontstaan uit culturele uitwisseling, zoals muziek, dans, beeld of film waarin verschillende tradities samenkomen en nieuwe vormen ontstaan;
- kunstpraktijken beïnvloed door migratie en internationale netwerken, waarin stijlen, technieken en betekenissen worden vermengd en getransformeerd;
- kunstuitingen waarin appropriation en re-appropriation zichtbaar worden, waarbij betekenis verandert afhankelijk van context, perspectief en gebruik;
- kunstpraktijken waarin meerdere kunstvormen worden gecombineerd, bijvoorbeeld een voorstelling of installatie waarin beeld, beweging en geluid samenkomen en zichtbaar maken hoe verschillende culturele invloeden elkaar beïnvloeden en transformeren.

Eindterm 20

De leerling analyseert en interpreteert kunst- en cultuuruitingen die functioneren binnen een spirituele, religieuze en zingevingspraktijk. (B)

Het gaat hierbij om:

- kunst die verbonden is aan religieuze en spirituele rituelen, praktijken en tradities;
- kunst waarin symboliek, wereldbeelden en opvattingen over zingeving zichtbaar worden;
- kunst die functioneert binnen religieuze, spirituele of existentiële contexten;
- kunst in relatie tot veranderende vormen van zingeving en spiritualiteit in verschillende tijden en culturen;
- uitleggen van de relatie tussen kunstuitingen in relatie tot het vraagstuk.

Te denken valt aan:

- kunst en cultuuruitingen verbonden aan rituelen, zoals beeld, muziek, dans of architectuur, waarin betekenis ontstaat vanuit gedeelde overtuigingen en praktijken;
- kunstuitingen waarin symboliek en wereldbeelden centraal staan, bijvoorbeeld werk rond natuur, kosmos of transcendentie in verschillende kunstvormen;
- hedendaagse kunst waarin nieuwe vormen van spiritualiteit zichtbaar worden, zoals festivalcultuur, installaties of performance waarin traditionele en moderne betekenissen samenkomen;
- kunstervaringen waarin verschillende kunstvormen samen een gevoel van zingeving oproepen, bijvoorbeeld een ruimte of performance waarin licht, geluid, beweging en beeld samen een betekenisvolle of contemplatieve ervaring creëren.

Eindterm 21

De leerling analyseert en interpreteert kunst- en cultuuruitingen die betrekking hebben op de relatie tussen mens, natuur en ecologie.

(B)

Het gaat hierbij om:

- kunst die verbonden is aan natuur, seizoenen en cyclische processen;
- kunst waarin natuur als inspiratie, materiaal of systeem functioneert;
- kunst die ontstaat in relatie tot ecologische vraagstukken en menselijke invloed op de natuur, veranderende opvattingen over natuur en de verhouding tussen mens en omgeving;
- vergelijken van vormen van mens-natuurrelaties in verschillende contexten;
- uitleggen van de relatie tussen kunstuitingen binnen een vraagstuk.

Te denken valt aan:

- kunstvormen die verwijzen naar natuur en seizoenen, zoals rituelen, landschapskunst, muziek of dans, waarin cyclische tijd en afhankelijkheid centraal staan;
- kunstuitingen waarin natuur als materiaal of systeem functioneert, zoals installaties, performances of audiovisuele werken die reageren op ecologische processen;
- hedendaagse kunst en cultuur rond ecologie en klimaat, waarin zichtbaar wordt hoe verschillende kunstvormen reflecteren op menselijke impact en duurzaamheid;
- kunstuitingen waarin meerdere kunstvormen samen de relatie met natuur verbeelden, bijvoorbeeld installaties of performances waarin beeld, geluid en beweging gecombineerd worden om ecologische processen en menselijke invloed zichtbaar en ervaarbaar te maken.

Bijlage - Begrippenlijst

Hieronder lees je de vakspecifieke begrippen en hun omschrijving. Deze omschrijvingen zijn bedoeld voor leraren om de bedoeling en inhoud van het conceptexamenprogramma te begrijpen.

Begrip	Omschrijving
Affectieve ervaring	De subjectieve, emotionele reacties en stemmingen die je ervaart in reactie op gebeurtenissen, je omgeving of gedachten.
Artistiek creatief vermogen	Een combinatie van technieken, vaardigheden en kennis die leerlingen leren toepassen in een artistieke context bij het maken van kunstzinnige uitingen en de betekenisvolle ervaringen die zij opdoen tijdens het leren door en over kunst. Ze leren hierbij omgaan met speelruimte, en ze verkennen op een vrije, speelse en onderzoekende manier verschillende mogelijkheden. Ze leren verbanden leggen, alternatieven onderzoeken en keuzes maken in relatie tot het proces en het product. Ze ontwikkelen vaardigheden om creatieve, innovatieve en authentieke oplossingen te bedenken voor eigen werk en daarbij gebruik te maken van verbeeldingskracht en voorstellingsvermogen.
Artistieke intentie	De bedoeling, doel, of visie achter een werk dat richting geeft aan de artistieke keuzes in het maakproces.
Aanleiding	Dat wat de aanzet heeft gegeven voor artistiek onderzoek of maakproces, zoals een sociaal maatschappelijke aanleiding of een opdracht voor een toegepast werk.
Audivisuele media	Media waarin bewegend of veranderend beeld wordt gecombineerd met geluid, muziek, tekst, interactie of ruimtelijke presentatie.
Audiovisuele middelen	De technische en materiële gereedschappen, apparatuur, software en materialen die bij het maken, bewerken, opslaan en presenteren van audiovisueel werk worden ingezet. Middelen beschrijven wat wordt gebruikt.

Audiovisuele technieken	De technische werkwijzen waarmee beeld en geluid worden opgenomen, gemaakt, bewerkt, gecombineerd of gepresenteerd. Technieken beschrijven hoe apparatuur, software en materialen worden gebruikt.
Betekenis	Wat kunst kan betekenen tijdens het maken en tijdens het beleven, voor de maker of beschouwer. Deze betekenis is veranderlijk en wordt gevoed door een persoonlijke culturele bagage.
Cinematografie	De visuele uitvoering van shots door keuzes in cameravoering, lens, kadrering, camerastandpunt, beweging, belichting, scherpte en kleur.
Context	De sociale, culturele, historische, politieke, technologische en situationele omstandigheden waarin een werk wordt gemaakt, verspreid, getoond en geïnterpreteerd.
Creativiteit	In het leergebied kunst en cultuur heeft creativiteit betrekking op het vermogen om met behulp van materialen en technieken veel nieuwe en/of ongebruikelijke ideeën en oplossingen te bedenken en te realiseren. Creativiteit komt tot stand in de interactie tussen vaardigheid, proces en omgeving.
Culturele vertaling	Het proces waarbij een idee, beeld of vorm zich aanpast aan een nieuwe context en daarbij van betekenis verandert.
Cultuur	Dat wat mensen denken, doen en maken en de betekenissen die zij daaraan geven. Dynamisch geheel aan gebruiken en uitdrukkingsvormen, zoals kunst en erfgoed, die bij een groep hoort of aan haar wordt toegeschreven.
Diversiteit	Diversiteit betekent verschil, verscheidenheid. Diversiteit in een samenleving gaat over verschillen tussen sociale groepen en over verschillen tussen individuen. Deze verschillen worden bijvoorbeeld gevormd door aspecten als sociaaleconomische status (waaronder inkomen en opleidingsniveau) etniciteit, cultuur, religie, taal, leeftijd, sekse en seksuele oriëntatie en de maatschappelijke betekenis die aan deze verschillen wordt gegeven. Verschillen tussen individuen worden ook door andere identiteitsdimensies gevormd, zoals

	cognitieve verschillen, persoonlijkheidskenmerken, specifieke ondersteuningsbehoeften en talenten.
Filmische middelen	De expressieve elementen waarmee audiovisuele betekenis, sfeer en kijkervaring worden vormgegeven. De belangrijkste gebieden zijn mise-en-scène, cinematografie, geluid en montage; ook scenario, regie en spel kunnen als filmische middelen functioneren.
Filmpraktijk	Een herkenbare manier waarop audiovisueel werk wordt gemaakt, gebruikt, verspreid en bekeken, met eigen doelen, werkwijzen, conventies en publieken.
Filmvorm	De algemene manier waarop beeld, geluid, tijd, ruimte, interactie en eventueel verhaal zijn georganiseerd om de functie en intentie van het werk te realiseren. Filmvormen zijn niet absoluut en kunnen elkaar overlappen.
Frictie	De wrijving die ontstaat wanneer verschillende ideeën, waarden, beelden of stijlen elkaar tegenkomen: misverstanden, botsingen, ongelijkheid of spanningen.
Functie van kunst	Het gebruik van kunst binnen een context. Voorbeelden van functies zijn: amuserend, economisch, decoratief en maatschappelijk. Een werk kan meerdere functies tegelijk vervullen.
Inhoud	Wat het werk verbeeldt, onderzoekt of aan de orde stelt.
Interpretatie	Het proces waarbij betekenis wordt gegeven aan een kunst- of cultuuruiting. Het interpreteren van kunst omvat onder meer het beschouwen, beschrijven, vergelijken, analyseren, contextualiseren met behulp van bronnen.
Iteratief proces	Een proces waarbij een maker stapsgewijs, voortdurend reflecterend op het proces, het werk steeds aanpast en verbetert. Daarbij keert de maker steeds terug naar eerdere fasen om ideeën, technieken en verbeteringen door te voeren.
Kunstzinnige en culturele activiteiten	Activiteiten waardoor leerlingen in aanraking komen met het diverse kunstzinnige en culturele landschap. Dat kan in de school en de schoolomgeving, zoals een bezoek aan een

	tentoonstelling, een concert, een voorstelling en een film.
Mise-en-scène	Alles wat voor de camera wordt geplaatst, georganiseerd en gespeeld binnen het beeld, waaronder ruimte, decor, props, kostuum, grime, positionering en spel. Belichting kan zowel tot mise-en-scène als cinematografie worden gerekend.
Montage	De selectie, ordening en verbinding van beelden en geluiden in de tijd als vormgevend en betekenisgevend principe. Montage organiseert ritme, informatie, continuïteit, contrast, ruimte, tijd en vertelstructuur.
Multiperspectiviteit	Het verkennen van onderwerpen, kennis en historisch en cultureel erfgoed van een bepaalde gemeenschap vanuit meerdere perspectieven. Door leerlingen te laten reflecteren op kennis, onderwerpen en cultureel erfgoed van anderen in het verleden en heden, kunnen zij leren betekenis te geven aan gebruiken, tradities en identiteiten van anderen in andere contexten en/of tijdsperiodes.
Perspectief	Een manier van waarnemen die een denkrichting geeft om kunst te beschouwen en betekenis te geven. Het kijken en luisteren vanuit het eigen perspectief en meerdere perspectieven (perspectiefwisseling) leidt tot verbreding en verdieping. Perspectiefwisseling is het inleven in de standpunten en belangen van een ander. Perspectieven kunnen zowel vakspecifiek geladen (bijvoorbeeld: historisch, technologisch, filosofisch) zijn, als generiek (bijvoorbeeld: maatschappelijk, ethisch, politiek). Dit verruimt de kijk van leerlingen op de wereld en geeft inzicht in zowel hun eigen perspectief als dat van anderen.
Positionering	Het bewustzijn van vanuit welke sociale, culturele, historische of persoonlijke positie iemand kijkt, maakt of interpreteert.
Regie	De creatieve aansturing en samenhang van scenario, spel, mise-en-scène, cinematografie, geluid en montage om de artistieke intentie te realiseren.
Scenario	Ook wel screenplay. Het schriftelijke dramaturgische en productierelevante ontwerp van

	een film. Het beschrijft scènes, handelingen, dialogen en relevante beeld- en geluidsinformatie als basis voor voorbereiding en productie.
Situatie	Een concrete vorm van context, zoals een gebruikssituatie, setting of moment waarin kunst wordt ervaren.
Transculturaliteit	Het idee dat cultuur altijd ontstaat in interactie: door culturele uitwisseling, vertaling, frictie. Culturen zijn nooit 'puur' of op zichzelf staand, maar relationeel en voortdurend veranderlijk; betekenis ontstaat daarbij in de relaties tussen mensen, plaatsen, tijden en perspectieven.
Uitgangspunt	Een betekenisvol ijkpunt voor een artistiek onderzoek of maakproces. Een artistieke intentie, een doelgroep of specifieke een werkwijze kunnen bijvoorbeeld uitgangspunten zijn.
Uitwisseling	Het proces waarbij mensen, culturen, ideeën, beelden of objecten met elkaar in contact komen en elkaar beïnvloeden, waardoor nieuwe betekenissen, praktijken en culturele vormen ontstaan.
Vormgeving in film	De inzet en ordening van beeld, geluid, tijd, ruimte, beweging, tekst en interactie om het concept en de betekenis van het werk te realiseren.
Vraagstuk	Complexe kwesties en uitdagingen in de samenleving waarbinnen waarden en belangen een rol spelen. Deze vraagstukken hebben meerdere oplossingsrichtingen en lenen zich bij uitstek voor bestudering vanuit meerdere invalshoeken. Zo bieden de vraagstukken een inhoudelijk anker voor het onderzoeken van kunst en cultuur.
Werking	De wijze waarop artistieke keuzes effect hebben op de kijkervaring. Effecten als het opbouwen van verwachtingen en spanning, bewegingsdrang opwekken en aandacht trekken, desoriënteren, verrassen of tot participatie uitnodigen.
Zeggingskracht	De intensiteit of impact van het werk, de wijze waarop en de mate waarin het werk emoties of beleving oproept.

Als landelijk expertisecentrum richt SLO zich op de ontwikkeling van het curriculum in het primair, speciaal en voortgezet onderwijs in Nederland. We werken met het onderwijsveld aan de doelen, kaders en instrumenten waarmee scholen hun opdracht vanuit een eigen visie kunnen vervullen.

We brengen praktijk, beleid, maatschappelijke ontwikkelingen en onderzoek samen en stellen onze expertise beschikbaar aan onderwijs en overheid, bijvoorbeeld in de vorm van leerplannen, tools, voorbeeldlesmaterialen, conferenties en rapporten.

Bezoekadres
Stationsplein 1
3818 LE Amersfoort

Postadres
Postbus 502
3800 AM Amersfoort

T +31 (0)33 484 08 40
E info@slo.nl
W www.slo.nl

 [company/slo](https://www.linkedin.com/company/slo)